

Гордана Стојић

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Ниш

Приказ

СОЦИОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА РАДА, ОБРАЗОВАЊА И КУЛТУРЕ¹¹

Нова књига Боже Милошевића *Социолошки темати: о раду, образовању и култури* састоји се од двадесетпет текстова. Текстови су груписани у три целине наведене у наслову, али књига представља тематски и методолошки кохерентну целину обједињену „социолошким критичким приступом“ (стр. 11).

Први део књиге („Социолошки темати о раду“) отвара есеј о традиционалном и модерном поимању рада. Можда је на први поглед изненађујуће данас проблематизовати појам рада. Међутим, Милошевићев текст управо показује зашто је ова тема актуелна и зашто не треба да се задовољимо неким „подразумевајућим“ одређењем рада. Тешкоће у одређењу појма рада произилазе из различитих приступа и нивоа анализе, комплексности самог феномена и, најзад, савремених промена у свету рада. Зато аутор настоји да осветли рад са различитих аспеката, у односу према различитим појавама и, на крају, из перспективе умећа рада.

Једна од вредности ове књиге јесте врло умешно коришћење различитих теоријских приступа, појмова и идеја, као и обимне литературе из социологије и других наука. Тако је у првом тексту коришћена Бурдијеова анализа поља и друштвене конструкције простора, док се у наредном тексту на занимљив и, можда, неочекиван начин примењују идеје Рифкина и анархопримитивизма. Анализирајући разумевање вредности рада у балканским транзиционим периферијским друштвима, аутор закључује да је упад неолибералне идеологије довео до тога да рад није основна вредност ни за раднике ни за менаџере.

Предмет наредног текста јесте прелаз са класичне контроле понашања запослених на нове облике идентитета запослених који подстичу самоконтролу. Овај проблем аутор смешта у анализу односа моћи у ра-

¹¹ Божо Милошевић (2016) *Социолошки темати: о раду, образовању и култури*. Нови Сад, Београд: Прометеј, Филозофски факултет у Нишу, стр. 1–418.

дној организацији јер нам само познавање дистрибуције моћи омогућава да иза појавних промена дођемо до сазнања о начинима на које организација усмерава понашање запослених у правцу остваривања својих циљева. Он анализира различите облике понашања у организацији, формалну и стварну моћ, моћ и противмоћ, расподелу моћи између различитих група и менаџерске (организацијске) идеологије.

Милошевић износи критички став према схватањима наунотехнолошке револуције (НТР) која утицај науке и технике на друштво посматрају као једностран и линеран, а друштвени прогрес као непосредну последицу НТР. Насупрот томе истиче појам онаучавања као погоднији за разумевање односа науке, технологије и друштвене (производне) праксе; онаучавање подразумева континуирани, мање или више противречан процес укључивања науке у производњу који прожима све чиниоце рада организације, као и прожимање шире друштвене праксе циљно-рационалним усмеравањем. Аутор указује на мистификацију науке и сцијентизам као схватање којим се занемарује утицај разних социокултурних чинилаца на развој. У другом тексту у овој књизи подсећа на то да техника и технологија нису неутралне цитирајући Постманов став да је технологија „идеологија без речи“ и утолико опаснија.

У контексту приступа онаучавања рада разматрају се нови облици организације и рада који настају као последица примене високих технологија: виртуелне организације и теле-рад. У обради ових тема долази до изражаја неколико квалитета Милошевићевог приступа: прецизност дефинисања (уместо о новом типу организација – виртуелних – боље је говорити о новом начину пословања); анализа настанка појма и промене његовог значења; анализа појаве смештене у друштвену структуру, увек и у односу на делатне актере (појединце и групе) и расподелу моћи. Кад је реч о овим новим појавама у области рада и организације рада, аутор указује на њихове предности и последице (повољне и неповољне) за различите актере и друштвени развој.

Два текста баве се проблемом глокализације: у првом се анализирају примери успешног регионалног умрежавања малих предузећа уз подршку универзитета и коришћење локалних знања и умећа за прилагођавање глобалном тржишту, а у другом се разматрају кластери као пример глокализације у контексту балканских друштава. Кластери су облик организовања рада који је укоренењен у локалној заједници, користи локалне предности и ресурсе (природне и људске – вештине и поверење), повезан са локалним установама, омогућава конкурентност и може да представља успешан пример глокализације. У том контексту се критички разматра однос локалног и глобалног, промене схватања односа универзалног и партикуларног и могућности универзитета у Србији да

допринесу „техно-економској, социокултурној и, посебно, сазнајној обнови и „умрежености“, како у локалну тако и у глобалну средину“ (стр. 66).

На примеру професије инжењера разматрају се проблеми професионалне етике данас: различита схватања професије и професионализације, однос професионалне и традиционалне етике, моралне недоумице у вези технике, односа према раду и другим људима којима тај рад нешто значи, дилеме које настају између професионалних етичких захтева и захтева организације. „Али, основни смисао професионалне етике се састоји у томе да „помири“ ту противречност, тако да се мотиву профита не допусти без протеста да се обезвреди способност професионалаца да поступају у складу са моралним нормама професије“ (стр. 92).

Кроз све текстове аутор пропитује науку (посебно социологију) – њене сазнајне, критичке и прагматичне функције и однос међу њима. Анализирајући континуитет сиромаштва (и истраживања сиромаштва) у Србији он указује на сазнајна „померања“ у социологији (под утицајем политике ЕУ) од сиромаштва ка друштвеној искључености. Одређује их као померања од сазнајно-критичких ка научно-политичким оквирима разумевања и доводи у питање у којој мери само увођење новог термина доприноси расту разумевања ове појаве. Притом, позивајући се на Милса и Брејвермана, указује на опасност од занемаривања проблема положаја сиромашних у друштвеној структури. Милошевић истиче да је појам „губитници транзиције“ ширег сазнајног значења од појма рањиве групе јер упућује на структуралне друштвене и културне препреке које одржавају читаве групе у стању сиромаштва. Проблемом сазнајне и прагматичне улоге науке и, посебно, социологије, аутор се више бави у другом делу.

Други део књиге („Социолошки темати о образовању“) отвара текст о социолошком схватању односа савременог друштва и образовања. Критичко разматрање три теоријска приступа („прешколованости“, „девалификације“ и „онаучавања“ рада) указује на потребу разматрања комплексног односа образовања, друштвене структуре, односа моћи и промена у процесу рада у савременом друштву. У том контексту аутор анализира реформе образовања указујући на потребу преиспитивања (било да је реч о историјској анализи ранијих реформи или о садашњем болоњском процесу) тога у којој мери институције и доминантни обрасци деловања служе потребама и интересима грађана, а у којој мери представљају наметања идеолошког оквира доминантних елита које тиме легитимизу свој положај у друштву. Као што су раније реформе образовања извођене уз јак утицај комунистичко-самоуправне идеологије, тако се савременим образовним реформама врши трансмисија неолибералне идеологије и маркетинга знања. Аутор истиче да су усвајање теоријских знања и практичних вештина две стране образовног процеса и да је њихово супротстављање „лажна дилема“.

Аутор пропитује како су се ови политички циљеви образовних реформи преламали на развој и положај социологије и њену професионализацију. Анализирани су идеолошки утицаји и политичке препреке развоју социологије после Другог светског рата. Аутор оцењује да је српска социологија „у доброј мери ослободила себе од илузија, али јој предстоји ништа мање напоран пут да ослободи друштво од илузија“ (стр. 159).

Књига о раду, образовању и култури је такође и књига о социологији, не само због социолошког приступа овим појавама већ и због тога што се кроз све текстове постављају питања: какав сазнајни приступ према том проблему социологија може и треба да примени, са којим се ваннаучним тешкоћама при том сусрећу социолози и како се то одражава на професију социолога. „Пропитујући друштво, социологија – као ретко која наука – настоји да критички пропитује, не само представе које човек о њима има, већ и властити сазнајни допринос њиховом разумевању“ (стр. 158). Две су доминантне идеје у књизи: једна о специфичности социолошког приступа који треба стално обнављати као глобални социолошки приступ (по коме се социологија разликује од других наука и који једини доприноси расту сазнања) и друга, о професији и професионализацији социологије, положају, улози и одговорности социолога у савременом (пре свега српском) друштву. Тако и текст о Војину Милићу није само анализа дела и одавање признања једном од оснивача социологије у Србији и Југославији већ и захтев за поновним читањем Милића и узимањем у обзир његовог тумачења социолошког теоријско-методолошког приступа, критике „површног релационизма“ и његове анализе професије социолога и обавезе научника-истраживача.

Разматрајући стање у српској социолошкој професији Милошевић истиче да је она у својој професионализацији успела да развије теорију и делимично професионалну поткултуру, али је недовољно развила етички кодекс и недовољно остварила стручни ауторитет и друштвену санкционисаност. Данас је професија социолога, по његовом мишљењу, изгубила у значајној мери професионалну поткултуру изграђену пре транзиције па остаје само индивидуални морални однос („етос“) појединих социолога према својој делатности, управо онакав какав је у свом професионалном делању испољавао Војин Милић (стр. 248).

Овај део књиге садржи још текстове о институционалном развоју социологије, расловајању интелигенције и односу интелигенције и стручњаштва, улози педагошких академија и насиљу и школи.

Трећи део „Социолошки темати о култури“ састоји се од неколико текстова о мултикултуралност и њеном утицају на интердисциплинарност и релативизам у науци, истраживању медијске слике стварности и социокултурним процесима на Балкану. У овај део укључени су и текс-

тови о социјалном учењу Католичке цркве и значају методолошког приступа Сретена Вукосављевића у проучавању сељачког друштва.

Размрвљеност научног рада и идеал јединства научног сазнања актуелизују се у савременим расправама о интер-, мулти- и трансдисциплинарности. Већ у првом делу књиге овај проблем разматра се на примеру одрживог развоја и екологије. У трећем делу књиге Милошевић критички истиче да се захтеви за интердисциплинарношћу често свODE на признање да се одређене друштвене појаве не могу сагледати са становишта једне науке, али да недостаје изградња заједничког епистемолошко-теоријског становишта које захтева и нови „дизајн“ и нове институције, научне политике и праксе. Универзалност, као принцип научног сазнања који истиче његову независности од културних вредности, у последње време доводи се у питање под утицајем друштвених процеса (глобализације) и унутарсазнајних чинилаца који се односе на схватање науке као средства „културно-локалних“ вредности.

Релативно кратак текст насловљен “Утицај сеоба на (дез)интеграцију српског друштва“ на врло занимљив (можда и провокативан) начин показује квалитет Милошевићевог социолошког приступа: теоријска заснованост, историјска утемељеност, емпиријска анализа и критичко пропитивање научних (социолошких) сазнања о посматраној појави. Термин сеобе замењен је неутралнијим термином миграције; постоји зазор од употребе термина српско друштво иако се за друга, такође етнички хетерогена друштва, употребљавају називи таквог типа (француско, немачко друштво). Аутор истиче да појам сеобе указује на процесе дугог трајања и да за разумевање социокултурне интеграције нису довољна синхрона мерења етничке дистанце; неопходно је ове појаве посматрати у историјском развоју. Позивајући се на Сретена Вукосављевића, он анализира узроке и последице сеоба српског народа (до најновијих, током ратова 1990их) дотичући се једне од друштвено важних, али запостављених тема у савременој српској социологији – амбивалентног односа домицилног становништва и избеглица и расељених лица. У наредном тексту анализира се значај примарног искуства у истраживању села Сретена Вукосављевића и различит однос интелектуалаца према завичају.

Теоријска утемељеност, коришћење обимне литературе из социологије и сродних дисциплина, глобални социолошки приступ који нас упућује на то да је за разумевање друштвених појава неопходно њихово довођење у везу са друштвеном структуром, поделом рада, дистрибуцијом моћи и друштвеним актерима, критичко преиспитивање спољних и унутарњих чинилаца који утичу на научно сазнање и захтев за сталним преиспитивањем сазнајне, критичке и прагматичне функције социологије препоручују ову књигу социолошкој публици.

